

Те, що розумному ліки, дурному — смерть

Звісно, у мене теж є акаунт на фейсбуці, здається, вже сьомий, а може, десятий. Перший із них я створив десь 2007 року, коли про цю соціальну мережу мало хто чув і довідатися про неї можна було майже що випадково, скажімо, завдяки рекламі у надзвичайно популярному тоді живому журналі. Отже, я створив акаунт, додав одну зі своїх віртуальних приятельок у друзі, більше нікого знайомого там не було, я погортав опції, стенув плечима й повернувся до свого живого журналу. Ось де буяло життя! Тут було кого цікавого почитати, було з ким змістовно поспілкуватися – серед моїх тодішніх друзів не бракувало розумних і дотепних айтішників, талановитих поетів і журналістів, траплялися навіть філософи і священники. Пощо сидіти в незграбній, майже що безлюдній мережі, яку, наче на сміх, назвали соціальною? За якийсь час я взагалі видалив свій фейсбук, сподіваючись, що роблю це раз і назавжди.

Але не так сталося, як гадалося. Живий журнал після того, як його перекупили росіяни, швидко занепав. За п'ять літ практично всі мої френди перебралися на фейсбук.

Задушевні розмови і довжелезні пости потонули у барвистому шумовинні принагідних статусів. Сьогодні день матері, завтра день батька, позавтра день народження Валі, ну, ви в курсі, про що пишуть на фейсбуці. Після запровадження кнопки «Подобається» практично зникли вдумливі й розлогі коментарі. Фейсбук перетворився на потік неструктурованої (як нам здавалося спочатку) свідомості, на нескінченну сварку глобальної Кайдашевої сім'ї, на епос розфренджень, лайок і лайків.

Траплялося, що кількість моїх друзів на фейсбуці досягала 3–4 тисяч осіб. Із багатьма я спілкувався на близькі нам теми, про філософію Гайдеггера, припустімо, або про фільми Тарковського і щоденники Ернста Юнгера. Майже всіх вітав із днем народження. І Валю також, аякже. Коментував. Поширював. Викидав із друзів. Додавав у друзі. Підписувався на сторінки. Відписувався від сторінок. Лайкав, лайкав і ще раз лайкав. Словом, робив те, чим усі на фейсбуці з дня на день, з року в рік займаються не покладаючи рук. Але потім звернув увагу, що ця чорна діра почала поглинати безліч часу, який можна було би присвятити значно продуктивнішим і тривалішим справам, аніж щоденне писання вітань трьом тисячам друзів.

До того ж згодом стало помітно, що ця на позір неперебірлива діра аж ніяк не є всеїдною; те, що їй не смакувало, вона успішно блокувала і випльовувала. За безладним потоком почала проглядати міцна і впевнена в собі рука інженерів уваги, маркетологів смислу й почуттів, що спрямовувала наше читання і наші враження у потрібному їй напрямку.

Читаючи книжку Кела Ньюпорта «Цифровий мінімалізм», яку наполегливо рекомендую всім щасливим власникам

акаунтів на фейсбуці, я не раз ловив себе на думці, що основне авторове послання про залежність від смартфонів і соціальних мереж можна стисло передати відомою українською приказкою: «Розумному горілка ліки, а дурному – смерть». Бо ж справді, всі ці історії про самозабутнє зависання в облаштованій інженерами уваги нірвані, про вплив – часто згубний – на нашу поведінку, наші вибори й переваговіддання так скидаються на невеселі історії про алкогольну або наркотичну пристрасть, яка повністю трансформує особистість носія згубних практик.

Поглинаючи гігабайти даних, фейсбук вивчав мене, а я, створюючи, юзаючи і видаляючи акаунти, вивчав його, десь так, як вивчають особливий вид плазунів. Тільки цього разу плазун належав до штучних істот, які, не афішуючи своїх прагнень, день і ніч харчуються людською увагою та почуттями; він належав до чудових предметів соціальної феноменології і біології. Однак із роками до добре відомого повсякденного і підручного байдужієш настільки, що перестаєш помічати його. І я врешті збайдужів до цього штучного сотворіння настільки, що перестав видаляти акаунти. Після всіх досліджень і експериментів ясно одне: всім соціальним мережам ідеться про експлуатацію вкрай важливої, засадничо людської риси – експлуатацію потягу і приязні до собі подібних. Позаяк усі ці істоти на кшталт фейсбука, інстаграма, твітера тощо є штучними витворами, вони ніколи не відчують ні міри, ні втоми. Замість однієї реально пережитої історії, розказаної біля багаття, вони подають десятки тисяч історій, замість одного зображення коханої людини підсовують сотні тисяч чужих фото. Бездомний жебрак, що йде вагоном метро,

співаючи «Ой, у гаю при Дунаю», єдиний у своєму роді й неповторний. Ті ж, що невтомно постять і перепощують невловимі розумом ефемерні статуси, перетворюються на запрограмовану функцію машинного алгоритму, на реалізацію команди «Ctrl+C». Ім'я їм завдяки фейсбуку – легион. Розповідання ж мільйона історій при мертвому світлі монітора позбавлено сенсу, бо йому бракує притаманної людському видові риси: розповідати тільки те, чого неможливо не розповісти.

Мені не хотілося би зажити сумнівної слави новітнього луддита, тож на завершення хочу розповісти про нещодавній абсолютно позитивний і змістовний досвід використання сучасних технологій. До мене звернулася вчителька української мови і літератури з суботньої української школи у Вашингтоні, попросивши поспілкуватися з її невеличким класом через *Zoom*. Це виявилось дуже дивним досвідом, мабуть, першим досвідом такого штибу за минулі п'ятнадцять цифрових років. Діти запитували мене про літературу, про те, коли я написав першого вірша, чому я його написав, чи були в моїй родині інші письменники, окрім мене, тощо. Я охоче відповідав, жартував і сміявся, щиро дякував за цікаві запитання, розуміючи, що завдяки відеоконференції в *Zoom* сталося те, чого кожен із нас потребує, як хліба насущного: жива розмова, непідробний інтерес до співбесідника, бажання не тільки говорити, а й слухати, безпосередня заангажованість у спільну справу, в цьому випадку – у літературну. Вже згаданий Кел Ньюпорт висловлює сподівання, що нішеві соціальні платформи з невеликою кількістю користувачів, об'єднаних спільним професійним інтересом, зможуть успішно

конкурувати із соціальними динозаврами на зразок фейсбука, допомагаючи нам уникати залежностей, спроектованих інженерами уваги і маніпуляторами емоцій. Тож пам'ятатимемо, що ми розумніші від машин, оскільки вміємо вчасно поставити крапку, сказати «ні» й вимкнути або увімкнути комп'ютер тільки тоді, коли це справді потрібно.

Слони добріші за людей

Дружина показує мені одне з найкращих фото цього століття: велетенський добродушний слон підхопив хоботом спрагле левеня, яке геть вибилося з сил, та й несе до найближчого водопою.

Слідом за шляхетним велетнем чимчикує вдячна мамалевиця, яка сама не подужала доправити малюка до водоїми.

— Прекрасна історія, — кажу. — Слони і леви добріші за людей.

Дружина знає, що я маю на увазі. Декілька днів тому невідомий водій збив загальну улюбленицю нашої сім'ї, кицьку Мей. Мей не прожила навіть року на білому світі. Змалку вона слабувала, її кілька разів носили до ветлікарні, згодом, подолавши всі недуги, навчилася мурчати так голосно, ніжно й мелодійно, як не вміє жодна інша кішка, вже не кажучи про лева, а тим більше про слона. Ми ніяк не можемо оговтатися після цієї втрати.

Минає трохи часу, і дружина знову озивається до мене.

— То був фейк, — засмучено каже вона. — Ось тут у коментарях пишуть, що насправді це три різні фотографії. Їх зліпили до купи у фотошопі.

Тепер це називають фейком. А якихось сімдесят п'ять літ тому Ролан Барт називав це міфом, на прикладах із повсякденного культурного життя Франції демонструючи належне, на його думку, відчитування міфів. Про мозок Айнштейна, який він заповів науці і за який вели між собою запеклу боротьбу дві клініки. Про жахливі фотографії розстрілів, які не лякають, бо є занадто природними. Про жінок-письменниць, які впереміш приводять на світ то дітей, то романи. Про інопланетян, як же без них. Згодом критика й деміфологізація охопили всю сучасну культуру згори донизу. У доценту розчаклованому світі не залишилося ні мікрона місця для ілюзій і казок, всевідущі психоаналітики й соціологи висушили болота незбагнених снів і переспрямували ріки мрій у раціональному, а отже, кращому, як їм здавалося, напрямку.

Наслідки не забарилися і перевершили найсміливіші сподівання. Вслід за витісненими чудесами з нашого життя безслідно зникли не тільки довіра й солідарність, яка неодмінно повинна на довірі ґрунтуватися. Безвісти пішли фундаментальні пласти смислу людського існування та співіснування, такі, як віра в Бога, співчуття до ближнього й чужинця, а також до братів і сестер наших менших, таких, як кицька Мей. А ще зникли потреба святості й самопожертви, що дозволяли нехтувати примарними ласощами отрут невиліковно раціонального розуму й катастрофічно здорового глузду.

Коли загинула Мей, ми були в моєму рідному селі Матіївці. Куток, де я народився, споконвіку називається Індією. Так склалося, що в бібліотеці мого батька, яку я гортав і цього разу, є декілька індійських книжок: зібрання

творів Рабіндраната Тагора, «Панчатантра», «Бгаґавад-Ґіта», «Джатаки» і «Дхамапада» та інші. Тож я змалку виховувався не на раціоналістичних конструкціях Корбюзьє людських душ, повністю вихолощених від надприродного змісту. Навпаки, моїми улюбленими книжками були «Рамаяна» і «Хітопадеша», адаптовані для дитячого віку міфи таємничої прабатьківщини духу, Індії, вщерть переповненої трансцендентним і якими хоч богами. Цар мавп, Хануман, допомагав царевичу Рамі визволити полонену підступним ракшасою дружину Сіту. Зазирнувши в рот маленькому Крішні, його мати зачудовано споглядала Космос, обертання планет і всі 8 400 000 форм життя. Люди літали. Люди переміщалися силою думки в найдальші закутки Всесвіту, з'являлися в декількох місцях одночасно, набували подоби звірів і птахів, котів і слонів, добре володіючи їхніми мовами. Чудесне було можливим і реальнішим за кожного Ролана Барта, якого, між іншим, теж збив на смерть автофургон на занадто матеріальній вулиці, що анітрохи не була раціональною, як і все інше, на жаль чи на щастя, у нашому житті.

— Це ж фотоказка! — вигукую я до здивованої дружини. — Хіба в небесній савані буває інакше? Там слони обов'язково рятують маленьких левенят від спраги. Можна сказати, це їхня основна професія. Там вовк і ягня живуть у злагоді. Там барс мирно лежить поруч із козенятком, а корова пасеться поряд із ведмедицею, і їхні дитинчата бавляться вкупі. Там лев, як віл, їсть сіно, а Ролан Барт гладить нашу Мей, заморожено прислухаючись до її мелодійного мурчання. І ця фотоказка у стократ справжніша й потрібніша за випуск вечірніх новин, які люди дивляться по телевізору.

Тільки там вони нарешті стають уповні людьми, тільки в казці, яка мусить, мусить бути правдивішою за дедалі безбожнішу й раціональнішу дійсність, у якій дітей людських народжують на замовлення для продажу, а покупця нема, і вони ридають, неприкаяні; за дійсність, у якій лікаря, що кидається допомогти пораненому бійцю, холодно-кровно розстрілюють, порушуючи всі писані й неписані закони війни; за дійсність, у якій правдою проголошено найбільшу з можливих брехню — ніби автор усіх казок, усіх життів і всіх смертей помер.